

Barbara Strzałkowska

"Księga Kapłańska", wstęp, przekł., koment. Antoni Tronina, Częstochowa 2006 : [recenzja]

Collectanea Theologica 76/2, 223-229

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Antoni TRONINA, *Księga Kapłańska. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Nowy Komentarz Biblijny ST III, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006, ss. 487.

Na rynku wydawniczym ukazał się ostatnio komentarz do Księgi Kapłańskiej, autorstwa ks. prof. Antoniego Troniny. Jest to pozycja bardzo cenna, nie tylko dlatego, że stała się jednym z dwóch istniejących, a zarazem najnowszych komentarzy do tej części Pięcioksięgu dostępnym w Polsce, ale również dlatego, że jest to praca bardzo wnikliwa i bogata, stanowiąca już trzeci wydany tom nowej serii komentarzy biblijnych (Nowy Komentarz Biblijny, Edycja Świętego Pawła), która z pewnością wpisze się na trwałe w krajobraz naukowej literatury biblijnej w Polsce.

Księga Kapłańska jest chyba najbardziej charakterystyczną i specyficzną księgą spośród wszystkich ksiąg Starego Testamentu. Wyróżnia się na tle Tory, mimo że stanowi jej środkową część. Dla Żydów była i pozostaje księgą niezwykle istotną, jedną z pierwszych, których uczą się dzieci żydowskie w szkołach. Dla chrześcijańskiego czytelnika pozostaje wciąż nieznaną jako jedna z najtrudniejszych ze Starego Testamentu. Trudność jej rozumienia, interpretacji i recepcji wynika zarówno ze specyfiki jej języka, jak i z oryginalnej myśli teologicznej w niej zawartej. Dla współczesnego czytelnika, zwłaszcza chrześcijańskiego, prawny język rozporządzeń zawartych w Księdze Kapłańskiej brzmi anachronicznie, może być zniechęcający, a sama jej treść wydaje się trudna lub nawet szokująca. Tym różnym problemom nie zaradzała dotychczas w wystarczającej mierze literatura biblijna w Polsce, i to zarówno fachowa, jak i popularnonaukowa. Ciągłe brakowało przystępnych publikacji pomocnych w zrozumieniu zawilości Księgi Kapłańskiej, a w różnorodnych opracowaniach naukowych chętniej sięgano po teksty narracyjne Pięcioksięgu niż po teksty prawne. W monumentalnej polskiej bibliografii biblijnej autorstwa P. Ostrowskiego, zawierającej powojenne polskie publikacje biblijne do 1999 r. (*Bibliografia biblistyki polskiej 1945-1999*, t. 1-2, Series Bibliographica 1, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza-Wydział Teologiczny, Poznań 2002), można znaleźć niewiele publikacji dotyczących Księgi Kapłańskiej, w tym tylko jeden polski komentarz do całej księgi, autorstwa ks. prof. S. Łacha (*Księga Kapłańska. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Pismo Święte Starego Testamentu II/1, Pallotinum, Poznań-Warszawa 1970). Od 2000 r. powstawały wprawdzie w Polsce coraz częściej, choć wciąż nieliczne, prace dotyczące

niektórych wybranych aspektów tej księgi, jednak brak w nich było spojrzenia całościowego, poza małymi komentarzami zawartymi w monumentalnych komentarzach biblijnych – chodzi tu o prace: A. J. L e v o r a t t i, *Księga Kapłańska (w: Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. nauk. W. R. Farmer, współred. S. McEvenue, A. J. Levoratti, D. L. Dungan, red. nauk. wyd. pol. W. Chrostowski, współred. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Verbinum – Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2000, 2001², s. 359-385); oraz R. J. F a l e y, *Księga Kapłańska (w: Katolicki Komentarz Biblijny*, red. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, red. wyd. pol. W. Chrostowski, PSB 17, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2001, s. 100-129). Obie te prace pozwalają przyrzeć się problematyce Księgi Kapłańskiej w bardzo podstawowym wymiarze – są bowiem niewielkie objętościowo i, co najważniejsze, obie są przekładami z języka angielskiego. Literatura światowa jest, co rozumiałe, w tym względzie zdecydowanie bardziej bogata niż literatura polska. Istnieją liczne komentarze do tej trzeciej księgi biblijnej, o różnym charakterze, przeznaczone dla czytelników mniej zorientowanych, i potężne komentarze dla badaczy i specjalistów. Wśród dotychczasowych opracowań godnych uwagi jest kilka publikacji. Wśród nich wybija się monumentalne dzieło rabina i badacza biblijnego, piszącego w języku angielskim, J. M i l g r o m a – trzytomowy potężny komentarz do Księgi Kapłańskiej (*Leviticus 1-16. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Bible 3, Doubleday, New York 1991; *Leviticus 17-22. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Bible 3A, Doubleday, New York 2000; *Leviticus 23-27. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Bible 3B, Doubleday, New York 2001), stanowi on bodaj najbardziej kompletne i szczegółowe opracowanie całej Księgi Kapłańskiej. Wśród innych ważnych komentarzy należy wymienić prace takich autorów jak: G. J. Wenham, J. E. Hartley, B. Levine, M. Noth, R. Rendtorff, E. Gerstenberger, oraz opracowania E. Cortese, M. Douglas, i wielu innych. Stanowiły one wszystkie przedmiot częstych odniesień także w omawianym komentarzu ks. prof. A. Troniny.

Na gruncie nauki polskiej brakowało aktualnego komentarza do Księgi Kapłańskiej. Dlatego tym bardziej cieszy, że teraz oddano do rąk czytelników nowy komentarz całościowy do tej księgi, w 36 (!) lat po ostatnim dużym polskim komentarzu ks. prof. S. Łacha. W tym czasie wyrosło całkiem nowe pokolenie czytelników Biblii i literatury biblijnej oraz nowe pokolenie biblistów, dlatego też świeże spojrzenie na niektóre problemy, wzbogacone o aktualną literaturę światową i najnowszy stan badań, było wręcz konieczne.

Komentarz A. Troniny przynależy do nowo tworzącej się serii komentarzy wydawanej przez Edycję Świętego Pawła, już wielokrotnie omawianej i recenzowa-

nej. Dotychczas w serii ukazały się dwa tomy (pierwsza część Ewangelii według św. Mateusza, i Księga Tobiasza), a zapowiadane są wkrótce kolejne (do Listów do Kolosan i Filemona). Jest to inicjatywa bardzo w Polsce potrzebna. Warto zwrócić uwagę na fakt, że osoby znajdujące się w komitecie redakcyjnym nowej serii: ks. Antoni Paciorek (przewodniczący), ks. Roman Bartnicki, ks. Tadeusz Brzegowy, ks. Antoni Tronina, ks. Julian Warzecha, oraz autorzy poszczególnych komentarzy, to bibliści z różnych ośrodków akademickich w Polsce (m.in. Warszawy, Lublina, Krakowa).

Autora omawianego komentarza do Księgi Kapłańskiej nie trzeba przedstawiać – ks. prof. zw. dr hab. Antoni Tronina – jest doskonale znany polskiemu odbiorcy. Wybitny biblista i wykładowca KUL, kierownik Katedry Egzegezy Ksiąg Historycznych i Dydaktycznych przy Instytucie Nauk Biblijnych tej uczelni. Dotychczas zajmował się różnorodną tematyką – wśród najważniejszych publikacji można wymienić: *Teologia Psalmów*, Lublin 1995; *Psalterz Biblii Greckiej*, Lublin 1996; *Biblia w Qumran*, Kraków 2001 i in. W kontekście dorobku naukowego ks. prof. A. Troniny, komentarz do Księgi Kapłańskiej stanowi pewne *novum*, chociaż znane są jego publikacje dotyczące wybranych aspektów tej księgi np. narracji, w: *Język Biblii. Od słuchania do rozumienia*, (red. W. Pikor, Kielce 2005, s. 62-69) i opracowania dotyczące stanu badań nad tą księgą (RT 50/1, 2003, s. 15-28).

Omawiana książka ma bardzo przejrzysty układ. Swoją strukturą i objętością, na co zwracają uwagę egzegeci, nowa seria komentarzy, w tym także omawiany tom dotyczący Księgi Kapłańskiej, przypomina komentarze z serii Word Biblical Commentary (autorem trzeciego tomu WBC, dotyczącego Księgi Kapłańskiej, jest J. E. Hartley). Podział materiału w każdym tomie jest bardzo klarowny. Po dedykacji autorów i wydawcy, poświęconej pamięci Ojca Świętego Jana Pawła II, następuje list Jana Pawła II (s. 7), który otwiera każdy kolejny tom serii. Słowa te, napisane 11 lutego 2005 r., stanowiące zachętę i błogosławieństwo dla twórców, wydawców i czytelników nowych komentarzy, zawierają ważne przesłanie dla tych, którzy zajmują się Biblią i nabierają szczególnego znaczenia w kontekście śmierci, a teraz pierwszej rocznicy śmierci papieża-Polaka. Następująca potem *Przedmowa* od zespołu redakcyjnego (s. 9) jeszcze raz podkreśla, jak ważne i potrzebne jest to, że w Polsce powstaje nowa seria komentarzy biblijnych. Jeszcze większego sensu nabierają te słowa przez fakt, że seria, która w swoim zamierzeniu ma ogarnąć wszystkie biblijne księgi, powstaje w sytuacji, w której wiele ksiąg biblijnych jeszcze w ogóle nie doczekało się komentarza w języku polskim. Po *Przedmowie* autora (s. 11), nawiązującej do Księgi Kapłańskiej, następuje *Wykaz skrótów* (s. 13), i stosowana w komentarzu transliteracja (s. 22), po których rozpoczyna się pierwszy rozdział książki (s. 23), poświęcony w całości zagadnieniom z zakresu badań krytyczno-literackich nad Księgą Kapłańską. Rozdział ten jest zwięzły (37 s.) i ja-

sny, przekazuje najważniejsze informacje, prezentując najnowszy stan badań nad księgą. Omawia zagadnienia związane z krytyką tekstu, dokładnie prezentuje świadków tekstu, strukturę literacką księgi w kontekście Pięcioksięgu, jej nazwę, czas powstania i autorstwo, kilka stron poświęca także na omówienie tła historycznego ostatecznej redakcji księgi. Ciekawy podrozdział poświęcony jest miejscu Księgi Kapłańskiej w dziejach egzegezy żydowskiej i chrześcijańskiej od starożytności, do współczesności (zatem omawia tę księgę przez tzw. podejście *Wirkungsgeschichte*). Przy każdym z tematów autor podaje w przypisach i w tekście najnowsze odniesienia bibliograficzne. Rozdział ten zamyka omówienie literackiego kontekstu Przymierza oraz struktury teologicznej całej księgi.

Po nim rozpoczyna się główna część książki – komentarz (s. 61-402), w którym omawiane są egzegetycznie poszczególne części Księgi Kapłańskiej. Ta część bez wątplenia jest najważniejsza, na co wskazuje także jej objętość – jest to najobszerniejsza część opracowania i jego zasadniczy trzon. Mimo różnych propozycji podziałów Księgi Kapłańskiej A. Tronina stosuje własny, wyszczególniając następujące siedem części Księgi Kapłańskiej, będących zarazem podstawą do podziału komentarza na poszczególne sekcje: 1. Prawo ofiar (Kpł 1-7); 2. Ustanowienie kapłaństwa (Kpł 8-10); 3. Przepisy o czystości rytualnej (Kpł 11-15); 4. Krew prebłagania (Kpł 16-17); 5. Reguły życia społecznego (Kpł 18-20); 6. Kapłani i ofiary (Kpł 21-22). Świętość kapłaństwa; 7. Konsekracja czasu (Kpł 23-27). Święte spotkania (*mô`ädîm*). W całym kontekście najbardziej zaskakujące i oryginalne jest połączenie rozdz. 16 i 17 w jedną jednostkę literacką. Podczas gdy pozostałe części podziału księgi zasadniczo nie różnią się od podziałów, obecnych w innych opracowaniach (np. M. Noth, S. Łach, R. Peter-Contese, J. E. Hartley, G. J. Wenham, A. Ross, J. Milgrom, B. Levine i inne), o tyle rozwiązanie łączące rozdz. 16 i 17 jest zaskakujące i nowatorskie (dotychczas czyniło tak niewielu egzegetów, wśród nich np. E. Gestenberger). Podział taki wiąże się bowiem z koniecznością przyjrzenia się na nowo koncepcji dwóch źródeł Księgi Kapłańskiej (P i H), co jest wspomniane w rozdziale komentarza dotyczącym struktury księgi.

Układ pojedynczej sekcji jest w każdym przypadku taki sam: po nagłówku z tytułem perykopy i referencjach biblijnych następuje krótkie omówienie sekcji (co zawiera, o czym mówi, jaki jest jej podział, gdzie się rozpoczyna i gdzie kończy) oraz podstawowa bibliografia jej dotycząca (autor w każdej sekcji podawał możliwie najbogatszą i najnowszą literaturę, co jest jedną z największych zalet omawianego komentarza); w danej sekcji wyróżnione zostają poszczególne perykopy, omawiane kolejno. Przy każdej z nich komentarz podaje najpierw przekład (podstawą do niego, co zaznaczono we *Wprowadzeniu*, był Tekst Masorecki zawarty w BHS) wraz z dodanymi w przypisach (w celu odróżnienia inną, mniejszą czcionką, co daje przejrzystość w czytaniu komentarza) zagadnieniami z zakresu krytyki

tekstu (poszczególne warianty tekstualne są od razu przetłumaczone na język polski, bez podawania ich oryginalnego brzmienia, co może być dla jednych wadą, dla innych zaletą; autor często powołuje się na Septuagintę, Pięcioksiąg Samarytański, Peszittę, targumy, zwłaszcza Targum Pseudo-Jonatana, a także liczne rękopisy z Qumran – co także jest ogromnym walorem komentarza). Po nim następują objaśnienia: przy każdej perykopie podzielone na trzy części: I. Kontekst i struktura; II. Egzegeza (każdego wersetu bądź czasami stychu lub większej partii tekstu); III. Wypełnienie. Na zakończenie jeszcze raz podaje się bibliografię (inną niż poprzednio) do danej perykopy. Nie ma natomiast przypisów w samym komentarzu egzegetycznym, co było właściwością również pozostałych wydanych tomów serii. W cały tok komentarza wplecione są bardzo ciekawe ekskursy (w sumie w całej książce jest ich 9), mające charakter małych artykułów dotyczących różnych spraw związanych z tematyką omawianego tekstu (z bibliografią na końcu każdego). I tak np. przy omawianiu perykopy o rytuale ofiary całopalnej (Kpł 1,3-17) pojawia się ekskurs zatytułowany *Włożenie ręki (rąk)*; przy perykopie o ofierze oczyszczenia (Kpł 4,1-35) pojawia się artykuł *Ekspiacja, pojednanie (kipper)*; przy perykopie o szabacie i kalendarzu świątecznym (Kpł 23,1-44) autor zamieszcza ekskurs zatytułowany *Geneza i teologia kalendarzy biblijnych*; a przy omawianiu roku szabatowego i jubileuszowego (Kpł 25, 1-55) pojawia się temat *Rok jubileuszowy w kontekście historycznym*; itd.

Po najważniejszej części komentarza następuje rozdział zatytułowany *Główne tematy teologii kapłańskiej*, podejmujący zagadnienia teologiczne i orędzie religijne Księgi Kapłańskiej. Wzorem innych, zachodnich, komentarzy część ta opiera się na kilku (w tym przypadku 8) najważniejszych tematach teologicznych księgi (tu: Namiot Spotkania; synowie Izraela i synowie Aarona; rodzaje i znaczenie praw; teologia i system ofiar; czystość i nieczystość kultowa; krew pojednania; świętość w teologii P i w Księgi Kapłańskiej; dzień ósmy – zapowiedź Eucharystii). Różnica między omawianym komentarzem, a jego obcojęzycznymi odpowiednikami polega na tym, że tamte zasadniczo podają tematy teologiczne na początku książki, jeszcze przed właściwym komentarzem. Wybór autora i wydawcy polskiego jest o tyle uzasadniony i słuszny, że tematy teologiczne wynikają z dokładnie przeprowadzonej egzegezy tekstu i dopiero po wnikliwym objaśnieniu poszczególnych perykop można mówić o teologii całej księgi. Wybór tematów także różni się miejscami od zawartości innych komentarzy. Brakuje tematu związanego z Bogiem i Jego obecnością – por. np. komentarze G. J. Wenhama i J. E. Hartleya i inne – choć w jakimś sensie nawiązuje do tego podrozdział dotyczący Namiotu Spotkania. Pojawiają się jednak tematy nowe i interesujące – niezwykle ciekawe jest omówienie tematu związanego ze świętością, a także ostatniego, bardzo oryginalnego tematu związanego z ósmym dniem, będącego w jakimś sensie dyskretnym,

ale wymownym teologicznie pomostem między żydowskim i chrześcijańskim rozumieniem teologii Księgi Kapłańskiej.

Po tym rozdziale następuje bogata (dziesięciostronicowa) *Bibliografia polsko-i-obcojęzyczna* (s. 441). Sama w sobie stanowi ona bogate źródło informacji. Następnie znajduje się *Skorowidz autorów* (s. 451), a także duży *Skorowidz tekstów biblijnych* (s. 459). Całość zamyka *Spis treści* (s. 481) oraz wykaz tomów komentarzy poszczególnych ksiąg biblijnych, wydanych i zamierzonych w nowej serii.

Całość książki jawi się bardzo przejrzysto i ciekawie. Komentarz ma symetryczną kompozycję (z jasno wyodrębnioną najważniejszą częścią). Łatwo znaleźć w nim interesujące czytelnika informacje. Także strona graficzna i edytorska jest bez zarzutu. Komentarz, tak jak i inne w tej serii, wydany jest starannie, druk jest czytelny, podobnie jak układ graficzny. Książka wydana jest w twardej oprawie, jej okładka jest stonowana, stosowna do typu książki, ale przyciąga wzrok. Widać także, iż praca została poddana starannej korekcie językowej i merytorycznej. Nie spotyka się błędów, chociaż zdarzają się niedociągnięcia: na przykład bibliografia podana na końcu jest niepełna w porównaniu z tą cytowaną w przypisach (np. kilkakrotnie cytowane w książce opracowanie E. Zengera, – s. 29, 36, 58, nie pojawia się nigdzie w bibliografii). Niewątpliwą zaletą jest też dobra cena komentarza – za ok. 50 zł otrzymujemy do rąk grubą, pięknie wydaną i bogatą w treść książkę. Komentarz czyta się bardzo dobrze, zatem nie jest on przeznaczony tylko dla wąskiego grona specjalistów (choć jego charakter naukowy jest niepodważalnie na wysokim poziomie), ale z pewnością znajdzie odbiorców także wśród niespecjalistów, żywo zainteresowanych problematyką biblijną i pragnących zrozumieć zawiłe i trudne teksty Księgi Kapłańskiej.

Nie oznacza to, że książka jest pozbawiona niedociągnięć, które jednak nie wpływają na jego zasadniczą bardzo wysoką ocenę. Jak się wydaje, można było nieco więcej miejsca poświęcić zagadnieniu oryginalnego połączenia rozdz. 16-17 w całość literacką. Czytelnikowi komentarza trudno wychwycić zdanie autora w tej kwestii, gdyż pojawiają się opinie czasami sprzeczne. Brakuje jasnej, sprecyzowanej relacji między źródłami P i H w kontekście połączenia omawianych rozdziałów (jak się wydaje autor łączy je na podstawie przesłanek teologicznych). Z resztą problem z rozdz. 16 także jest wyjaśniany jakby niekonsekwentnie – z jednej strony jest napisane: „Obydwa te teksty (Kpł 16 i 17) mają jednak odrębne wprowadzenia, nie można ich więc traktować łącznie” (s. 233), po to, by stroną dalej podać coś zupełnie przeciwnego – strukturę chiastyczną łączącą te dwa rozdziały.

Wydaje się także, że podrozdział zatytułowany *Rodzaje i znaczenie praw w Kpł*, znajdujący się w trzeciej, teologicznej, części komentarza, nie przynależy ściśle do teologii, ale można go było umieścić w części wstępnej.

Jeszcze inna uwaga dotyczy bardziej wydawcy niż autora. Chodzi o brak jasno podanego roku wydania książki na stronie tytułowej. Informacja ta jest podana dopiero na końcu książki, małym drukiem. Jest to, niestety, coraz częstsza, wzorowana na zachodnich zwyczajach, praktyka, stosowana od niedawna wśród różnych polskich wydawnictw. Jest ona chyba niepotrzebna – być może ma na celu wskazanie na ponadczasowy charakter danej książki i jej uniwersalność (nieograniczoną do jednego roku, w której była wydana). Sądzę jednak, że gdyby zadbano o ten szczegół i jasno wskazano rok wydania, książka nie straciłaby znamienia uniwersalności, bo swoim bogactwem treści i charakterem jest w stanie się wybronić. Zwłaszcza iż jest to książka na trwałe, być może na pokolenia, wchodząca do polskiej literatury biblijnej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że niewątpliwie mamy do czynienia z najlepszym w Polsce komentarzem do Księgi Kapłańskiej. Nawet na tle bogatszej literatury zachodniej nowy komentarz wyróżnia się kompetencją i z pewnością, gdyby napisany był w języku bardziej znanym na świecie niż polski, mógłby być dla innych jego odpowiedników sporą konkurencją. W języku polskim – służyć będzie z pewnością przez wiele lat, a autor, ks. prof. Antoni Tronina, wzbogacił rodzimą biblistykę i teologię o pozycję cenną i bardzo potrzebną. Jest ona i z pewnością będzie przedmiotem wielu odniesień w studiach z zakresu biblistyki naukowej w Polsce – staje się bowiem już teraz podstawowym, najobszerniejszym i najnowszym całościowym komentarzem do Księgi Kapłańskiej. Należy również wyrazić nadzieję, iż jej śladem rozpoczną się w Polsce pogłębione studia nad problematyką i teologią obecną w tej niezwykle ciekawej starotestamentalnej księdze.

Ta publikacja, i inne coraz liczniejsze prace dotyczące tej części Pięcioksięgu, pozwolą dotrzeć do przesłania tej księgi nie tylko biblistom, ale i czytelnikom mniej zaawansowanym, którzy w dzięki nim będą mogli pogłębiać swoją wiedzę i wiarę, zgodnie z tym, co w swym liście o serii Nowy Komentarz Biblijny pisał papież Jan Paweł II: „Ufam, że stanie się ona zachętą i pomocą do pełniejszej «zażyłości z Pismem Świętym» (por. DV 25) na ziemi polskiej”.

Barbara Strzałkowska, Warszawa

James C. VANDERKAM, *Wprowadzenie do wczesnego judaizmu*, tłum. P. Krupczyński, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2006, ss. 261.

Książka, której autorem jest J. C. Vanderkam, jest kolejną pozycją o charakterze ogólnego wprowadzenia do zagadnień związanych z okresem Drugiej Świątyni ukazującą się na polskim rynku wydawniczym. Warto tu wspomnieć